

УДК 947.083(477)
ГЕТЬМАНЧУК М.П.

ГОЛОДОМОР В УКРАЇНСЬКІЙ СРР 1932–1933 рр. ТА РЕАКЦІЯ НА НЬОГО УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ МІЖВОЄННОЇ ПОЛЬЩІ

У статті на основі архівних матеріалів і наукових публікацій висвітлено ставлення українського населення міжвоєнної Польщі до подій Голодомору 1932–1933 рр.

Ключові слова: Голодомор 1932–1933 рр., Українська СРР, Радянський Союз, Польща, Західна Україна, радянсько-польські відносини.

Постановка проблеми та її актуальність. Для українського народу голод 1932–1933 рр. назавжди залишився найстрахітливішою сторінкою його минулого. У Радянському Союзі правду про причини і небачений масштаб цього злочину старанно приховували. Замовчування правди, перекручування фактів, тиск на уряди суверенних держав, домінування вузькополітичних інтересів над загальнолюдськими цінностями стали головною причиною того, що на захист голодуючого народу в Українській СРР виступали лише прості люди, релігійні й громадські організації, окремі політичні діячі, але не тогочасне світове співтовариство, його уряди та парламенти. Режим зберігав мовчання про голодомор, який радянська преса не згадувала жодним словом. Натомість вона описувала голод у Польщі та Чехословаччині [1, 103].

Метою автора було дослідити сприйняття українським населенням міжвоєнної Польщі подій Голодомору як останнього епізоду протистояння, яке почалось у 1932–33 рр. між більшовицьким режимом і селянством.

За умовами Ризького договору 1921 р. до Польщі відійшло 130 тис. кв. км західноукраїнських земель із населенням понад 10 млн. осіб (майже 30% населення Польської держа-

Гетьманчук Микола Петрович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри філософії і політології Львівського державного університету внутрішніх справ, м. Львів.

© Гетьманчук М.П., 2010

ви). Особливість ситуації полягала в тому, що західні українці опинилися у складі Польщі всупереч своїй волі, а тому Польська держава для них поставала як загарбник. Крім того, політика Польщі щодо українців характеризувалася невизначеністю, несправедливими дискримінаційними заходами. Тому в 20-х роках значна частина західноукраїнської інтелігенції із симпатією сприймала офіційно проголошену урядом УСРР у 1923 р. політику “українізації” і спричинений нею розвиток національної культури поряд із НЕПом в економіці. До 1925 р. близько 50 тис. галичан брали участь у розбудові економіки й культури республіки [2, 159].

Ситуація почала змінюватися з середини 20-х років, коли ЦК КП(б)У прийняв рішення відмовитися від прийому галичан на території УСРР. Мотиви такого рішення були викладені у листі ЦК КП(б)У від 20 березня 1924 р. до московського ЦК РКП(б): “Наплив політемігрантів із Галичини, Польщі, Чехо-Словаччини й особливо завдяки польському терору із Західної України посилюється. Наша комуністична преса у Польщі, Чехословаччині змальовує економічне становище УСРР як процвітання країни... Це почасти посилює потяг до нас політеміграції. Але коли політемігранти стикаються з нашою дійсністю й порівнюють із інформацією комуністичної преси у себе на батьківщині, то глибоко розчаровуються” [3, ф. 1, оп. 16, спр. 1, арк. 5]. Рішенням ЦК ВКП(б) у 1930 р. матеріальна підтримка українських установ і організацій за межами СРСР була припинена.

Психологічний злам, який стався на початку 30-х років у ставленні західноукраїнської громадськості до СРСР, зводив нанівець зусилля Москви. Особливо вражаюче на населення Західної України вплинув голод 1932–1933 рр. в Радянській Україні [4, ф. 7, оп. 4, спр. 265–266; ф. 110, оп. 3, спр. 1563, 1570]. Інформацію про справжній стан справ в українському селі періоду колективізації повідомляли втікачі з УСРР, які сотнями переходили кордон з Польщею. Частина втікачів представники польської влади після допитів відправляли назад. Щоб запобігти таким випадкам, радянське керівництво збільшувало кількість військ на кордоні з Польщею і почало надавати допомогу продовольством мешканцям прикордонних районів УСРР [3, ф. 1,

оп. 16, спр. 9, арк. 174]. Преса Західної України друкувала численні свідчення очевидців цієї трагедії [8]. Необхідно відзначити і той факт, що в Західній Україні у 1933–1934 рр. діяло 31 українське видавництво, в Чехословаччині – 30, Австрії – 10, Німеччині – 7, тоді як в УСРР – лише 19 [5, ф. 4465, оп. 1, спр. 372, арк. 1–7].

Відома західноукраїнська громадська і політична діячка, єдина жінка – сенатор польського сейму М. Рудницька у цей період зазначала: “Уже протягом цілого 1932 р. ходили у Львові вперті чутки, що на підсоветській Україні – голод. Але ніхто, мабуть, тоді ще не усвідомлював, наскільки ситуація серйозна й загрозна. Щойно вістка про самогубство Скрипника стала для всіх доказом, що за Збручем твориться щось несамолюбне, і власне ця вістка спонукала до активного виступу українську поцейбічну суспільність в обороні загроженого життя українського народу” [6, 405–406]. Справді, смерть М. Скрипника 7 липня 1933 р. приголомшила громадськість Західної України. Особливо абсурдними виглядали звинувачення більшовицького керівництва на його адресу: намагання прийняти в партію Л. Курбаса, завести в УСРР 1500 учителів із Західної України, яких “готував надіслати міжнародний імперіалізм” тощо [7, 87–88].

Внаслідок репресій і голоду в УСРР стрімко звужувалося коло радянофілів у Західній Україні, члени КПЗУ залишали лави партії. Чисельність КПЗУ протягом незначного часу зменшилася до 2600 осіб [8, 36]. Арешти в УСРР керівників КПЗУ деморалізували організацію. У цьому контексті варто вказати й на те, що з 1933 р. по 1938 р. кількісний склад КП(б)У скоротився на 2681 особу, тобто майже наполовину. Великий розголос у Західній Україні мало самогубство секретаря радянського консульства у Львові М. Стронського, колишнього старшини українських січових стрільців та УГА [9, 302]. Причини його смерті 3 серпня 1933 р. широко обговорювали в українській пресі. У львівській газеті “Діло” вказувалося, що смерть М. Стронського пов’язана із “антиукраїнським терором за Збручем”, звернено увагу на вплив, який мали самогубства М. Хвильового, М. Скрипника, М. Стронського на галичан: “Знаємо силу тої їхньої демонстрації. Адже від стрілів Хви-

льового й Скрипника розвіялися рештки галицького радянوفільства... Почали відскакувати від більшовицького табору всі чесніші одиниці, появилися... заяви, каяття, посипалися проти більшовицькі ревеляції, самочинно припиняли своє животіння радянوفільські часописи..." [10, 6 серп.].

Через самогубство М. Стронського західноукраїнські вчені, академіки Всеукраїнської Академії наук К. Студинський, Ф. Колесса, В. Щурат і М. Возняк передали радянському консулові у Львові заяву про те, що вони відмовляються звання радянських академіків. 22 вересня 1933 р. Політбюро ЦК КП(б)У ухвалило: "Постанову про позбавлення звання академіків Возняка, Колессу, Студинського, Щурата опублікувати від імені РНК, одночасно з опублікуванням резолюції Президії ВУАН з цього питання" [3, ф. 1, оп. 16, спр. 10, арк. 151-157]. 4 жовтня 1933 р. на засіданні Президії ВУАН їх було позбавлено звання академіків "як ворогів трудящих мас України".

У Західній Україні з осудженням геноциду більшовицької Москви проти українського народу виступили УНДО, ОУН, політичні партії соціал-демократичного та ліберально-демократичного напрямів [8, 131-150]. У "Резолюції Центрального Комітету УНДО про становище на Радянській Україні" від 24 червня 1933 р. говорилось: "Така господарська політика комуністів довела до того, що маси українського населення вигибають із голоду. Центральний Комітет Українського Національно-Демократичного Об'єднання якнайгостріше осуджує цю грабіжницьку, обраховану на фізичне й моральне винищення українського народу політику на Україні" [11, 242].

16 липня 1933 р. за ініціативою Української Парламентарної Репрезентації (УПР) - фракції українських депутатів польського сейму відбулася нарада представників різних політичних, наукових, культурно-освітніх, економічних організацій та товариств [6, 406]. На нараді було створено Український Громадський Комітет Рятунку України (ГКРУ), який став центром проведення всіх акцій у зв'язку з голодом. Комітет очолив Д. Левицький, а практичну роботу

здійснював Діловий комітет на чолі з В. Мудрим, М. Рудницькою, В. Дорошенком, З. Пеленським.

Першим актом діяльності ГКРУ стала відозва до українського населення, яку підписали 44 крайові організації Східної Галичини. Ще до появи цієї відозви глава Української греко-католицької церкви митрополит А. Шептицький видав звернення “Україна в передсмертних судорогах” [12, 477–478]. У ньому був заклик до “християн цілого світу, усіх віруючих в Бога, а особливо всіх робітників і селян прилучитися до голосу протесту та болю і розповсюдити його у якнайдалші країни світу”. Віденський архієпископ, кардинал Т. Інніцер, під впливом звернення А. Шептицького закликав європейську громадськість допомогти Радянській Росії (СРСР), де від голоду страждають мільйони людей і є навіть випадки канібалізму. Радянські дипломати у відповідь цинічно заявляли, що “в Росії нема ні канібалів, ні кардиналів” [13, 90].

Діловий комітет у Львові розробив низку інструкцій про те, як утворювати повітові Громадські комітети, як організовувати акції протесту, як вести роботу із втікачами з УСРР, як збирати грошові пожертвування. ГКРУ у цей період видав дві брошури: В. Мудрого “Лихоліття України”, в якій аналізувалася економічна й національна політика Москви, що призвела до катастрофи Україну, і А. Жука “Рятункова акція для Великої України”, яка розповідала про діяльність Громадських комітетів [6, 407]. День 29 жовтня 1933 р. у Західній Україні було проголошено днем загальнонаціональної жалоби і протесту.

Одним із головних завдань ГКРУ була організація міжнародної допомоги голодуючим в Україні. На початку вересня 1933 р. до Женеви були скеровані М. Рудницька, З. Пеленський. Їх завданням було: по-перше, налагодити контакти з українськими комітетами допомоги голодуючим у Празі, Берліні, Відні, Брюсселі, Парижі; по-друге, взяти участь у Конгресі Національностей, який мав відбутися у Швейцарії; по-третє, зацікавити міжнародні гуманітарні організації проблемою голоду в Україні; по-четверте, справу про голод в Україні включити до порядку денного найближчої сесії Ліги Націй [6, 411].

Ініціювати справу голоду на сесії Ліги Націй у повну силу галицьким представникам не вдалося. Згодом

М. Рудницька вказувала: “Право ініціативи мали тільки уряди держав, що були членами Ліги Націй. Думати про те, що в тодішній міжнародній ситуації будь-яка держава захоче задиратися з Советським Союзом і брати на себе роль чемпіона справи голодуючих, була б марна надія. Українці самі не мали жодної змоги спонукати Лігу Націй турбуватися трагічним становищем України, бо до такої ми не мали жодної законної підстави” [6, 424]. Західноукраїнських делегатів підтримав представник уряду УНР в екзилі О. Шульгін, який 25 вересня 1933 р. надіслав лист Голові Ради Ліги Націй Мовінкелю. У листі він зазначав: “Українські депутати в польському парламенті, які представляють комітет допомоги голодуючим у Львові, представили Вашій Ексцеленсії сьогодні меморандум, з текстом якого вони ласкаво мене ознайомили. Я приєднуюся цілковито до цього меморандуму і приєдную й ті організації, на чолі яких я стою. Отже, солідарність нашої акції для врятування України від голоду є абсолютною” [14, 207].

Із письмовим протестом проти штучно організованого Москвою голодомору виступив також Провід Українських Націоналістів. Але протест тим не обмежувався: конференція ОУН 3 червня 1933 р. у Берліні прийняла постанову здійснити замах на радянського консула у Львові. Замах було доручено виконати випускнику Львівської академічної гімназії М. Леміку. Тодішній крайовий провідник ОУН С. Бандера влітку 1936 р. у польському суді заявив: “Я особисто віддав наказ Лемикові і подав йому мотиви та інструкції. Ми знали, що більшовики будуть у фальшивому світі представляти це вбивство, і тому ми вирішили, що Лемик має здатися у руки поліції й не стріляти до неї та таким чином дати спроможність зробити судову розправу” [12, 132].

Судовий процес над М. Лемиком спричинив справжню сенсацію. До Львова приїхало багато журналістів, зокрема кореспондент ТАРС, представники радянського посольства із Варшави. Захищати у суді М. Лемика дали згоду всі українські адвокати Львова на чолі з К. Левицьким. Польський суд не погодився на це, оскільки зовсім недавно було підписано між СРСР та Польщею договір про ненапад. На думку польських властей, це могло зашкодити радянсько-

польським міждержавним взаєминам. Тому до захисту М. Лемика були допущені лише В. Старосольський, С. Шухевич і С. Біляк. Його не минула б смертна кара, але як неповнолітнього (М. Лемик не мав 21 року) засудили до довічного ув'язнення [12, 134]. Варто зазначити, що цей акт викликав симпатії до ОУН у значної частини української громадськості, особливо молоді. Чисельне зростання рядів ОУН стало особливо помітним після голодомору в УСРР та масових репресій польських властей на західноукраїнських землях під час проведення пацифікацій.

Масові арешти й голодомор викликали в Західній Україні чимало болючих запитань і негативно впливали на ставлення переважної більшості громадськості до СРСР. Слід зазначити, що в Західну Україну надходила лише дозована й відповідно препарована радянськими властями інформація про становище в УСРР. Це породжувало ідеологічні міфи та всілякі чутки, особливо про долю в УСРР західноукраїнської інтелігенції. Громадськості Західної України було мало відомо про справжню мету постанови ЦК ВКП(б) від 24 січня 1933 р., яка остаточно включала УСРР в єдиний господарський комплекс СРСР. Для проведення цієї політики в УСРР прибув П. Постишев – довірена особа Й. Сталіна. Разом з тим, за офіційними даними, Москва скерувала до кожного району УСРР 30 осіб політичних комісарів, що разом становило 15-тисячну армію [15, 199]. Жахливий сталінський терор в УСРР лише доповнював страхіття голодомору.

В оцінці такого трагічного явища української історії зійшлися позиції більшості громадян України. Тим більше що навіть близько 40% українських виборців Компартії вважають голодомор геноцидом. Необхідно спростовувати й відкидати твердження тих авторів, які й сьогодні голодомор вважають “міфом” і кваліфікують як “танець на кістках” [16, 409].

Висновки. Сьогодні не викликає сумнівів те, що голодомор, штучно організований у 1932–1933 роках, був геноцидом українського народу; голод розглядався керівництвом СРСР як інструмент придушення національного опору українців; голод в УСРР в 1932–1933 рр. не був спричинене-

ний неврожаєм або посухою. У 1932 р. з Української СРР за кордон експортували 1,72 млн. т зерна, а в 1933 р. – 1,68 млн. т [17, 5].

Зарубіжні дослідники підкреслюють, що голод в Україні виявився останнім епізодом протистояння, що розпочалося ще у 1918–1922 рр. між більшовицькою державою і селянством. Французький вчений Н. Верт зазначає: “Спостерігаємо дивний збіг територій потужного протистояння конфіскації 1918–1922 рр., колективізації 1929–1930 рр. і територій, уражених голодом. З чотирнадцяти тисяч зареєстрованих ГПУ повстань і бунтів 1930 р. понад 85% відбулися в регіонах опісля “покараних” голодом у 1932–1933 рр.” [18, 157]. Тому осмислення нами історії означатиме прогнозованість майбутнього держави і нації, крім того, сприятиме усуненню із нашого життя надуманих відмінностей і штучного підтримування на політичному, побутовому рівні деякими силами понять “східняки” та “західняки”. Український народ – єдиний. Про це засвідчує рух солідарності західноукраїнського населення із голодуючим населенням Української СРР у 1932–1933 рр.

1. Баберовскі Й. Червоний терор. Історія сталінізму / Й. Баберовскі [Пер. з нім.]. – К.: К.І.С., 2007. – 248 с.
2. Гетьманчук М.П. Між Москвою та Варшавою: українське питання в радянсько-польських відносинах міжвоєнного періоду (1918–1939 рр.) / М.П. Гетьманчук. – Львів: Вид-во НУ “Львівська політехніка”, 2008. – 432 с.
3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.
4. Державний архів Львівської області.
5. Центральний державний архів громадських об’єднань України.
6. Рудницька М. Статті. Листи. Документи /М. Рудницька. – Львів: Місіонер, 1998. – 844с.
7. Сливка С.С. Сторінки історії КПЗУ / С.С. Сливка. – Львів: Каменяр, 1989. – 93 с.
8. Історія суспільних рухів і політичних партій України (XIX – XX ст.): Навч. посіб. [За заг. ред. Я. Малика]. – Львів: Вид. центр ЛДУ ім. І. Франка, 1998. – 328 с.
9. Борці за воз’єднання. Біографічний довідник. – Львів: Каміньяр, 1989. – 359 с.
10. Діло. – 1933. – 26 січ., 27 лют., 5 трав., 22–30 черв., 19 серп., 18–30 вер., 16 жовт.

11. Національні процеси в Україні: історія і сучасність. Документи і матеріали у 2-х ч. [За ред. В.Ф. Панібудьласки]. – К.: Вища школа, 1997. – Ч. 2. – 704 с.
12. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність. Документи і матеріали 1899–1944. – Т. II: Церква і суспільне питання. – Кн. 1: Пастирське вчення та діяльність. – Львів: Місіонер, 1998. – 570 с.
13. Сторінки історії України: ХХ століття: Посібник для вчителя [За ред. С.В. Кульчицького]. – К.: Освіта, 1992. – 336 с.
14. *Шульгін О.* Без території. Ідеологія та чин Уряду УНР на чужині. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 352 с.
15. *Гунчак Т.* Україна: перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії. – К.: Либідь, 1993. – 288 с.
16. Бандеризация Украины – главная угроза для России / Авт.-сост. Ю.К. Козлов. – М.: Яуза-пресс, 2008. – 480 с.
17. *Верстюк В.* Голодомор – геноцид українського народу 1932–1933 / В. Верстюк, В. Тилішак, І. Юхновський. – К.: Вид-во ім. О. Теліги, 2008. – 25 с.
18. *Куртуа Ст.* Чорна книга комунізму. Злочини, терор і репресії / Ст. Куртуа та ін. [Пер. з фран.]. – Львів: Афіша, 2008. – 711 с.

Надійшла до редколегії 14.05.2010 р.

Рецензент: *П.П. Ткачук*, доктор історичних наук, професор, Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

ГОЛОДОМОР В УКРАИНСКОЙ ССР 1932–1933 ГОДОВ И РЕАКЦИЯ НА НЕГО УКРАИНСКОГО НАСЕЛЕНИЯ МЕЖВОЕННОЙ ПОЛЬШИ

Гетманчук Н.П.

В статье на основании архивных материалов и научных публикаций освещено отношение украинского населения межвоенной Польши к событиям Голодомора 1932–1933 гг.

Ключевые слова: Голодомор 1932–1933 гг., Украинская ССР, Советский Союз, Польша, Западная Украина, советско-польские отношения.

HOLODOMOR IN UKRAINIAN SOVIET SOCIALISTIC REPUBLIC IN 1932–33 YEARS AND REACTION OF UKRAINIAN POPULATION OF INTERWAR POLAND TO IT

Hetmanchuk N.

In the article on the basis of the archived materials and scientific publications attitude of the Ukrainian population of intermilitary Poland is reflected toward the events of Golodomor 1932–1933.

Key words: Golodomor 1932–1933, Ukrainian SRR, Soviet Union, Poland, Western Ukraine, Soviet-Polish relations.